

Развіццё краязнаўчага руху ў 1865—1917 гг.

Да ліку вядомых краязнаўцаў-даследчыкаў гэтага перыяду належаў Мікалай Якаўлевіч Нікіфароўскі (1845–1910). Ён нарадзіўся ў сяле Вылена Веліжскага павета Віцебскай губерні ў беднай сям'і. Атрымаў прафесійную адукацыю ў Віцебскай духоўнай семінарыі, але працаваў настаўнікам ва ўстановах адукацыі. Захапіўся вывучэннем фальклору і этнаграфіі Віцебшчыны. Амаль 20 гадоў ён быў найбольш актыўным карэспандэнтам этнографіі і фалькларыста Шэйна, ідоўгі час не наважваўся публікавацца самастойна. У 1890-я гг. пачаў друкаваць свае навуковыя працы. Усяго Нікіфароўскі выдаў каля 20 працаў па этнаграфіі, фальклору і гісторыі Віцебшчыны. Найбольшую каштоўнасць маюць «Нарысы простанароднага жыцця-быцця ў Віцебскай Беларусі і апісанне прадметаў ужытку» (1895), «Нарысы Віцебскай Беларусі» (1892–1899), «Простанародныя прыметы і павер'і, забавонныя абрады і звычаі, легендарныя паданні аб асобах і мясцінах» (1897), «Простанародныя загадкі» (1898). Даследаванні Нікіфароўскага зафіксавалі побыт насельніцтва Віцебшчыны ў другой палове XIX ст. Адна з лепшых яго працаў – «Нарысы Віцебскай Беларусі» – складаецца з 4-х частак. Першая прысвечаная вывучэнню ежы, другая – адзення, трэцяя – жылля і гаспадарчых пабудоваў, чацвёртая – вытворчай дзейнасці сялянства. Так, краязнавец ахарактарызаваў 112 страваў з мукі, крупаў, гародніны, мяса, рыбы і садавіны, указаў час і парадак іх ужывання. Кожная страва абазначаная мясцовымі назвамі. Нікіфароўскі заўважыў, што сяляне пачалі ўжываць гарадскія стравы: катлеты, пірагі, ласункі і піва. У гэтай працы ён

выдзеліў 10 групаў сярод сялянскага саслоўя ў залежнасці ад эканамічнага становішча: кулак, серадняк, «жыхар туды і сюды, так сабе. Ні то, ні сё», «заборысты жыхар», які ідзе ў гару па шляху дабрабыту і інш. Асобны артыкул ён прысвяціў жабракам, ахарактарызаваў прафесійных і выпадковых жабракоў. Апісаў правядзенне вольнага часу, гульні дзяцей, моладзі і дарослых (звыш 60-і гульняў), музычнае мастацтва.

У працы Нікіфароўскага «Старонкі з нядаўняй гісторыі Віцебска» (1899) упершыню пададзеныя звесткі аб жыцці гарадскога насельніцтва.

Найбуйнейшым даследчыкам Віцебшчыны быў Аляксей Парфеньевіч Сапуноў (1852–1924) – уладжэнец м. Усвяты Віцебскай губерні, памешчык, настаўнік, архіварыус старажытных актавых кніг Віцебскай і Магілёўскай губерняў, сакратар Віцебскага губернскага статкамітэта, член Думы 3-га склікання ад партыі акцыярыстаў. Пасля рэвалюцыі быў на адміністрацыйнай і педагагічнай працы, стаўшы прафесарам, выкладаў у Віцебскім аддзяленні Маскоўскага археалагічнага інстытута. Сапуноў вельмі любіў свой край, Віцебск, і гэтыя пачуцці жылі тую незвычайную энергію, з якой ён вёў краязнаўчую працу. На аснове вялікіх архіўных пошукаў, вывучэння неапублікаваных і друкаваных крыніцаў апублікаваў шмат працаў, прысвечаных роднаму краю. На даследаванні і выданні ахвяраваў уласныя сродкі. Даследчык-самавукахапіў усе перыяды віцебскай гісторыі, усе бакі жыцця. Найбуйнейшымі яго навуковымі працамі з'яўляюцца 3 тамы дакументаў па гісторыі краю «Витебская старина» (планавалася 6 т.) і мапаграфіі «Двинские или Бори-

совы камни» (1890), «Река Западная Двина» (1893). Гэтыя і многія іншыя творы Сапунова не страцілі свайго значэння сёння. Навуковы даробак Аляксея Парфеньевіча высока ацэнены прафесійнымі гісторыкамі, хаця яны раскрылі і метадалагічныя недахопы яго працаў. Сучасныя віцязнаўцы шануюць памяць выдатнага краязнаўца, а яго паслядоўнікі аб'ядналіся ў Віцебскі краязнаўчы фонд імя А.П. Сапунова.

Сучаснікам і таварышам Сапунова быў не менш апантаным краязнавец Еўдакім Раманавіч Раманаў (1855–1922). Ён нарадзіўся ў м. Беліца Гомельскага павета Магілёўскай губерні ў беднай сям'і, рана асірацеў. Экстэрнам здаўшы экзамэн на званне настаўніка народнай школы, Раманаў усё жыццё займаўся самаадукацыяй. Атрымаўшы павышэнне па службе, працаваў інспектарам народных вучылішчаў Віцебскай, затым Гродзенскай і Магілёўскай губерняў. У перыяд 1897–1903 гг. быў рэдактарам неафіцыйнай часткі «Магілёўскіх губернскіх ведамасцяў» і шмат зрабіў для публікацыі ў газеце краязнаўчых матэрыялаў. На жаль, з гэтай пасады быў беспадстаўна звольнены. На розных пасадах свой вольны час ён прысвячаў краязнаўству. Яго даследаванні былі звязаныя з Магілёўскай, Віцебскай, Гродзенскай, Мінскай губернямі. З пачатку педагагічнай дзейнасці ён вывучаў гісторыю, беларускую літаратуру і мову, захапіўся археалогіяй, этнаграфіяй і фальклорам. Ён праведзеныя шматлікія археалагічныя раскопкі на Магілёўшчыне і Віцебшчыне, на аснове якіх апублікаваныя артыкулы і падрыхтаваныя археалагічныя карты губерняў. Раманаў напісаў вялікую колькасць артыкулаў, якія адлюстроўвалі вынікі збіральніцтва, экспедыцыяў, раскопак і публікаваліся ў розных выданнях. У наш час у Эрмітажы, у Музеі антрапалогіі і этнаграфіі імя Пятра I АН Расіі захоўваецца звыш 2 000 прадметаў з яго археалагічных раскопак.

З сабраных даследчыкам матэрыялаў паўстаў адмысловы фальклорна-этнаграфічны «Беларускі зборнік», асобныя тамы якога змяшчалі песні, прымаўкі, загадкі (т. 1), міфалагічныя і бытавыя казкі (тт. 3 і 4), замовы, духоўныя вершы, тэксты батлеечнага дзейства

(т. 5) і інш. Гэта было надзвычай шырокае вывучэнне побыту, матэрыяльнай і духоўнай культуры беларускага народа XIX – пачатку XX ст. Грунтоўныя выданні «Материалы по этнографии Гродненской губернии» (189) і «Материалы по исторической топографии Витебской губернии. Уезд Веліжский» (1898) увайшлі ў лік лепшых беларускіх краязнаўчых кніг. Выдаў тры выпускі зборніка «Могилёвской старины» (1900–1903), дзе змяшчаны краязнаўчыя артыкулы, гістарычныя дакументы, рассяяныя па нумарах «Могилёвских губернских ведомостей». Сярод іх «Баркулабаўскі летапіс», «Падарожныя запіскі стольніка П.А. Талстога аб Магілёўскай губерні», «Апісанне Крычаўскага графства 1786 г. А. Меера», шэраг працаў магілёўскага краязнаўцы П. Гаручкі, самога Раманава і інш. Некаторы час

Раманаў працаваў над зборам моўнага матэрыялу на Магілёўшчыне, імкнуўся дапоўніць слоўнік І. Насовіча. Няўрымслівы даследчык арганізаваў тры царкоўна-археалагічныя музеі, імкнуўся аб'яднаць краязнаўцаў для сумеснай працы, выступіўшы ініцыятарам стварэння грамадскіх краязнаўчых арганізацыяў. На жаль, адсутнасць дыплама аб вышэйшай адукацыі, слабае здароўе стварылі ў жыцці гэтага таленавітага даследчыка і арганізатара краязнаўчага руху многа цяжкасцяў і бедаў. Краязнаўчая спадчына Е. Раманава захавала сваё навуковае значэнне.

Сярод краязнаўцаў гэтага перыяду адметнае месца займаюць выдатныя збіральнікі старажытнасцяў, якімі былі Э. Гутэн-Чапскі і А. Ельскі.

Валянціна САІТАВА

(Працяг будзе)